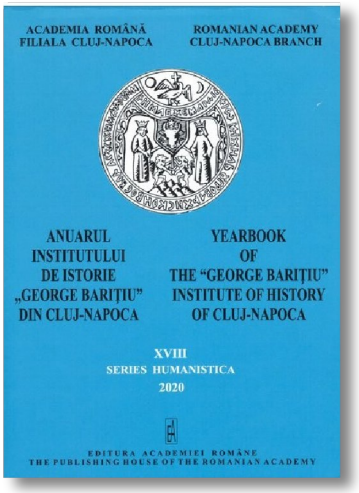

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca
Series *Humanistica*

humanistica.ro

Refacerea comunităților prin patrimoniu. Cazul emigranților maramureșeni

Anamaria Iuga

How to cite this article:
Iuga, Anamaria (2020) *Refacerea comunităților prin patrimoniu. Cazul emigranților maramureșeni*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 18, pp. 35–54. DOI: 10.5281/zenodo.22964378

© 2020: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

REFACEREA COMUNITĂȚILOR PRIN PATRIMONIU. CAZUL EMIGRANȚILOR MARAMUREȘENI[1]

Anamaria Iuga

Muzeul Național al Țăranului Român

Abstract. *REBUILDING COMMUNITIES THROUGH HERITAGE. MIGRANTS FROM MARAMUREȘ REGION. This article is a case study of Romanian emigrants in Spain, people originating from the Maramureș region, and it investigates what happens to traditional artefacts in the context of migration and cultural diversity. The research focuses on traditional art items, specifically homemade fabrics, garments and costumes, and more generally on objects inherited or created by their users. It investigates the way these items are used in the context of migration, through which they gain an expository heritage value, being also used to symbolically remake the native community. The article presents, as well, the influences that these migrants have had upon local culture back home in Maramureș.*

Keywords: *Maramureș, migration, community, traditional artefacts, traditional costume, customs.*

INTRODUCERE

Lucrarea de față, fundamentată pe o cercetare de teren, analizează câteva dintre strategiile emigranților români de a reface comunitatea natală, într-un mod simbolic, prin intermediul patrimoniului material și imaterial. Abordarea acestui aspect socio-cultural permite o mai bună înțelegere a modului în care patrimoniul cultural este valorizat și etalat în contextul diversității culturale. În acest scop este utilizat conceptul de „tradiție", care e percepută ca un proces ce integrează continuitatea și schimbarea (Handler & Linnekin, 1984; Glassie, 1995) și care se manifestă prin patrimoniul cultural al unei comunități. Totodată

[1] Textul a fost inițial publicat în limba engleză sub titlul *Rebuilding communities through their heritage. Migrants from Maramureș region (Northern Romania)* în volumul coordonat de Daniela Moisa și Jessica Roda (2015), p. 107-129. Republicarea variantei în limba română, cu ample modificări în conținutul textului, se face cu acordul editorului canadian, *Presses de l'Université du Québec*. Prezenta versiune cuprinde și câteva actualizări de informații și bibliografie. Totodată, mulțumesc editorilor revistei clujene pentru observațiile care au îmbunătățit textul.

Anuarul Inst. de Istorie „G. Barițiu" din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. XVIII, 2020, p. 35–54

se folosește conceptul de „patrimonializare”, ce se referă la procesul prin care fapte culturale obișnuite devin patrimoniu. În cadrul cercetării am acordat o atenție deosebită obiectelor, artefacte culturale, analizând, deopotrivă, și patrimoniul imaterial pe care acestea îl poartă, care este reflectat în moduri variate, ducând chiar la modificarea semnificațiilor inițiale ale artefactelor, determinate de contexte (multiculturale) diferite în care acestea sunt valorizate.

LUMEA OBIECTELOR ÎN CONTEXTUL MIGRAȚIEI

Obiectele ne înconjoară și ne populează universul, de la cele mai simple, pe care le folosim zi de zi, la cele mai complexe și mai pline de semnificații, folosite în ocazii speciale. Chiar dacă, așa cum remarca Ioana Popescu, în cultura modernă se consideră că „obiectele aparțin zonei neînsuflețitului, sunt prezențe pasive, manipulate oricând și oricum, făcute să *servească* și, mai ales, să fie mereu *înlocuite*” (Popescu, 2002, p. 65), totuși, există lucruri de care nu ne putem despărți, datorită semnificațiilor pe care le proiectăm asupra acestora, dar și pentru că prin ele se manifestă memoria individuală și, uneori, a unei întregi comunități. De altfel, memoria este înrădăcinată în concret, în spațiu, gest, imagine și obiect (Nora, 1997, p. 25), iar obiectele sunt bunuri culturale, parte a patrimoniului cultural care reflectă, așa cum se menționează în *Convenția (Faro)*[2] *privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate*, „valorile, credințele, cunoștințele și tradițiile aflate într-o continuă evoluție” (Council of Europe Framework, 2005, secțiunea I, art. 2), pe care membrii unei comunități le împărtășesc.

Studierea obiectelor face referire la valorile colective în genere, specificate contextual, făcând apel la material şi simbolic, secular şi sacru, abstract şi concret, individual şi colectiv, calitativ şi cantitativ, dar și global şi local (v. Eiss & Pedersone, 2002, p. 283). De mare ajutor în cercetarea obiectelor rămâne în primul rând investigarea opiniei creatorilor și utilizatorilor acestora, cu atât mai mult cu cât lucrurile „întrupează scopuri, prin ele se manifestă deprinderi și tot ele modelează identitatea celor care le folosesc” (Csikszentmihalyi & Rochberg-Halton, 1981, p. 1). Semnificațiile obiectelor sunt înscrise în forma pe care o au, dar mai ales în acelea pe care le primesc în

[2] Convenția Faro sau Convenția-cadru a Consiliului Europei este un tratat multilateral prin care statele sunt de acord să protejeze patrimoniul cultural și drepturile cetățenilor de a accesa și de a participa la acel patrimoniu. Convenția a fost încheiată și semnată la 27 octombrie 2005 la Faro, Portugalia, şi își produce efectele începând cu 1 iunie 2011. Până în momentul de faţă, tratatul a fost ratificat de 19 ţări (Armenia, Austria, Bosnia şi Herţegovina, Croaţia, Finlanda, Georgia, Ungaria, Letonia, Luxemburg, Moldova, Macedonia, Muntenegru, Norvegia, Portugalia, Serbia, Slovacia, Slovenia, Elveţia şi Ucraina), dar nu și de România.

variile contexte în care obiectele se regăsesc (de exemplu, Glassie, 1999, p. 48-65, face referire la contextul de creare, de comunicare și de consum). Unul dintre cele mai relevante este contextul de folosire, cel care dezvăluie traiectoria obiectelor și semnificația lor pentru utilizator. Mai mult chiar, în acest context, obiectele sunt considerate parteneri ai oamenilor, fiindcă au „capacitatea de a iniția evenimente cauzale în vecinătatea lor" (Gell, 1998, p. 19), devenind „agenți secundari" (p. 20) ai interacțiunii cu oamenii. Povestea lor este întrețesută cu cea a persoanelor, fără de care nu ar putea fi înțeleasă. Uneori sunt obiecte care nu pot să fie înstrăinate, pentru că sunt „inalienabile" (în terminologia propusă de Annette B. Weiner, 1992), adică artefacte „păstrate de la o generație la alta, în contextul restrâns al familiei" (p. 6), fiind „impregnate de identitățile intrinsece și inefabile ale proprietarilor lor" (p. 6), astfel că nu trebuie cedate.

Pornind de la aceste considerații, am investigat ce se întâmplă cu obiectele în contextul migrației, cercetarea concentrându-se în mod particular asupra obiectelor de artă tradițională, mai precis țesături făcute în casă, piese de port popular, în general obiecte moștenite sau create de utilizatorii lor, urmând modelele și „standardele estetice" specifice comunității natale. În comunitatea lor de origine, acolo unde sunt create și folosite, aceste artefacte au o valoare colectivă, formele și rosturile lor sunt transmise și moștenite de-a lungul generațiilor, reflectând memoria întregului grup social. Totodată, ele au o valoare individuală (care de multe ori o reflectă pe cea colectivă) și contribuie la afirmarea identității unei persoane, a statutului social, fiind bunuri culturale impregnate de valoare identitară. Nu în ultimul rând, așa cum remarcă specialiștii în domeniul patrimonializării (vezi Crooke, 2008; Crooke 2010; Kirshenblatt-Gimblett, 1995), obiectele, odată considerate a fi reprezentative pentru cultura locală, capătă o nouă valoare, aceea de patrimoniu; ele intră în circuitul artefactelor relevante în demersurile de muzeificare, de păstrare și promovare a patrimoniului la nivelul comunității, al regiunii, la nivel național sau chiar internațional. În logica acestui proces, artefactele devin bunuri culturale cu valoare de patrimoniu, fiind percepute ca parte a moștenirii pe care membrii unei comunități o lasă urmașilor (şi, în cazuri speciale, umanității).

Studiul de față investighează atașamentul față de obiecte în contextul migrației, atunci când nativii unei comunități se desprind de contextul cultural familiar, pentru a pleca într-o „comunitate" cu alte valori culturale și sociale, situație în care se facilitează transformarea artefactelor în bunuri culturale cu valoare de patrimoniu. Inevitabil, cercetarea rămâne una dedicată ataşamentului pe care oamenii îl au față de bunurile culturale în contextul diversității şi multiculturalismului.

IPOTEZE DE LUCRU

La debutul noului mileniu, emigranții români cărora le-am documentat traseul și care au luat drumul Spaniei, proveneau din regiunea Maramureșului, de pe Valea Izei, dintr-o micro-regiune în care ocaziile de a intra în contact cu alte comunități culturale erau mai degrabă limitate[3]. De altfel, o anume distanțare față de comunitatea gazdă se manifestă chiar şi atunci când aceştia erau expuși unei mobilităţi teritoriale (însoțită inevitabil şi de o mobilitate socială) în plan național, exercitată pe distanţe nu foarte lungi. Oamenii din această zonă tind să fie destul de conservatori și preferă să menţină distanţa faţă de „noua lume" în care se întâmpla să ajungă, chiar dacă ea nu era una foarte îndepărtată de cea de origine. Astfel, în unele situații, 200 de km parcurși de acasă (distanța Săliștea de Sus – Cluj-Napoca, presupusă de exemplul următor), pot fi la fel de „aculturali" precum cei 3400 de km, pe care săliștenii îi străbăteau până la destinația spaniolă. „Te obișnuiești destul de greu cu lumea actuală și, la un moment dat, te simți frustrat de faptul că tu (…) n-ai fost crescut în mediul ăsta [mediul universitar clujean – n.n.] (…). Eu sunt de foarte mulți ani în Cluj și mă obișnuiesc destul de greu cu unele lucruri și nu-mi fac plăcere chiar toate modernitățile, am o gândire destul de apropiată de mediul maramureșean" (*Viorica, 22 de ani, intervievată în 2001, în Săliștea de Sus*).[4]

În regiunea cercetată, obiectele de artă tradițională erau (și încă mai sunt) considerate a fi bunuri culturale cu valențe simbolice, relevante pentru creatorii și consumatorii lor. Acestea contribuie la „afirmarea" statutului social al unei persoane în comunitate, „vorbesc" despre sistemul genealogic al grupului social de apartenenţă, despre membrii familiei, care păstrează obiecte făcute în casă de-a lungul generațiilor. Prin artefacte este evocată, astfel, amintirea înaintaşilor, datorită încărcăturii cu informație biografică (v. Iuga, 2015).

Unicitatea şi diferenţa culturală marcată prin (şi de) obiecte tradiţionale excedează atât sistemele locale de rudenie, cât şi structura socială a unei comunități oarecare, circumscriind diverse microregiuni maramureşene şi, în acelaşi timp, păstrând caracterul relativ omogen al Maramureşului în ansamblul său, specificul etnografic dat de o binecunoscută cultură materială, distinctă faţă de alte regiuni ale ţării. Un ochi antrenat va putea identifica particularităţile micro-zonale, urmărind diversele transpuneri obiectuale *in situ* ale culturii materiale, analizând diferențele ce se regăsesc în detalii, cum ar fi ordinea țesăturilor și modul lor de aranjare în camera festivă țărănească (v. Zderciuc, 1963).

[3] Conform Recensământului din 2011 (INS, 2011), populația de etnie română din județul Maramureș era de 78%, iar în Săliștea de Sus, localitatea în care am realizat această cercetare, reprezenta 98% din totalul populației.

[4] Cei aproape douăzeci de ani care s-au scurs de la realizarea interviului ne obligă a privi cu rezerve opinia exprimată atunci, valabilitatea ei putând fi discutabilă azi, deși la acea dată era în perfectă concordanță cu viața cotidiană evocată.

Un aspect important în cazul studiului artefactelor tradiționale folosite în contextul migrației este acela că obiectele câștigă o valoare emblematică suplimentară: ele integrează nu doar memoria membrilor familiei care au rămas în locurile natale, ci și memoria comunității de proveniență, ca întreg. Obiectele le aduc aminte zilnic emigranților cine sunt și de unde provin, reactualizând în permanență o întreagă rețea de valori specifice locurilor natale. Astfel, ele contribuie la refacerea în străinătate a sistemului de rudenie și de valori, ca parte a patrimoniului imaterial al comunităților natale, ajutând emigranții să rămână într-o legătură emoțională permanentă cu acesta. Obiectele conțin memoria și identitatea culturală a comunității de origine, care este re-actualizată în ocazii diferite, în cercul restrâns al emigranților, dar și în dialog cu comunitatea gazdă, cu care indivizii interacționează în contexte variate.

Am fost interesată, în primul rând, de documentarea modului în care se materializează patrimoniul cultural în contextul diversității culturale al migrației prin intermediul obiectelor, dar și prin intermediul obiceiurilor și ritualurilor specifice comunității (natale) de origine. După cum se va observa, anumite obiecte aduse din satul natal devin suport fizic pentru patrimoniul imaterial, fiind folosite în consecință, pe când altele capătă semnificații suplimentare în noul context cultural. Miza cercetării a fost de a dezvălui valoarea pe care emigranții o dau comunității de origine, refăcută într-un mod simbolic în contextul migrației, când persoanele intervievate experimentează sentimentul alienării, cu toate că, aparent, sunt integrați din punct de vedere social în noua comunitate. Atenţia a fost captată, pe de o parte, de schimbările care se produc, prin migrație, asupra indivizilor în mod direct, iar, pe de alta, de transformările care survin în „remodelarea" culturii natale, care oscilează între atașamentul deplin faţă de valorile locale ale comunităţii de origine şi cele ale „comunităţii" de destinaţie. Astfel, studiul își propune să dezvăluie procesul prin care patrimoniul material și imaterial devine valoros pentru emigranții români nu doar în comunitățile natale, ci și în străinătate, accentuând rolul pe care acesta îl deține în afirmarea diversității, în dialogul dintre culturi.

CONTEXTUL CERCETĂRII

În perioada 2001-2010, pentru intervale de timp mai scurte sau mai lungi, am avut prilejul de a fi pe teren într-o microregiune etnografică a Maramureşului, în satele Săliștea de Sus, Dragomirești și Ieud, de unde am adunat material empiric pe tema dinamicii artei tradiționale și a obiceiurilor. Cercetarea a utilizat metodologia antropologiei culturale, în special tehnici calitative, cum este interviul semi-structurat,[5] cu întrebări referitoare la obiectele tradiționale, rostul și folosirea acestora, dar și întrebări care se apropie de demersurile istoriei orale, în dorinţa de

[5] O altă tehnică folosită a fost observația etnografică, în special pentru a înregistra relația dintre oameni și obiecte în situațiile de pe teren.

a percepe evoluția personală și traiul subiecţilor intervievaţi. M-a interesat cheia de lectură a schimbărilor sociale prin care au trecut, dar și care sunt valorile sociale și culturale după care se ghidează. În timpul acestui teren am întâlnit tot mai multe persoane care plecau temporar la muncă în alte țări, astfel că mi-a fost stârnit interesul pentru acest fenomen social, examinând, în particular, obiectele pe care aceștia le folosesc în țara de destinație și rolul pe care acestea îl au. Astfel, am ajuns în Spania, în localitatea Campohermoso din regiunea Andalucia (2013)[6], unde interlocutorii mei erau angajați în munci agricole. Modul în care aceştia se integrează în noua „comunitate" s-a adăugat aproape de la sine tematicii abordate.

În selectarea materialelor relevante pentru prezentul articol m-am oprit asupra unei singure localități, Săliștea de Sus, satul de unde proveneau și interlocutorii mei din Andalucia. Trebuie menționat că intrarea în acest teren a fost facilitată de faptul că tatăl meu era născut în această localitate, astfel că am început prin a interacționa în primul rând cu membrii propriei mele familii. Aceasta a înlesnit apropierea și de alți săteni și (re)integrarea mea într-un mare arbore genealogic care cuprinde întreaga comunitate, rememorat de fiecare dată în cadrul întâlnirilor-interviu. Acest fapt este cu atât mai important cu cât, în cadrul comunității de sălișteni din România, dar și din Spania, familia lărgită reprezintă una dintre cele mai importante valori la care se referă interlocutorii. Departe de a fi o simplă abstracţiune, ea este pusă la lucru în țara de destinație, unde refacerea în mic a comunităţii natale este prioritară, lucru realizat prin diverse practici, care urmează a fi prezentat pe larg.

CONTEXT SOCIO-CULTURAL

Localitatea Săliștea de Sus, care şi-a dobândit statutul de oraş începând cu anul 2004, este situată în nordul României, în județul Maramureș, regiune bine cunoscută pentru tradițiile sale păstrate de generații, dar și pentru clădirile de patrimoniu, cum sunt vechile biserici de lemn. Aparent, Maramureșul este o zonă marcată de arhaism, după cum subliniază variatele ghiduri turistice; cu toate acestea, este o zonă cu o dinamică socială și culturală accentuată, o regiune a cărei viaţă socială este supusă intens transformărilor, ca orice regiune şi societate contemporană. Aici tradiția e dinamică și de actualitate: aspecte culturale vechi se continuă, dar sunt și adaptate noilor doleanţe ale membrilor unei comunități, rămânând în actualitate permanent. Deși se construiesc multe case noi, cu mai multe etaje, din cărămidă, într-un stil foarte modern (v. și Moisa, 2011), mai ales

[6] Cercetare realizată în cadrul proiectului *Vechi paradigme epistemice - noi paradigme instituționale integrative pentru studiile românești de folk-lore*, grant de cercetare „Tinere echipe", cod TE 280, 2010-2013, finanţat de Ministerul Educaţiei şi Cercetării, Autoritatea Naţională pentru Cercetare Ştiinţifică, CNCSIS, director de grant dr. Ileana Benga, Institutul Arhiva de Folclor al Academiei Române, Cluj-Napoca.

pentru a se afirma statutul social și cel economic al proprietarilor, totuși, încă mai sunt locuite vechi case *nemeșești*[7], din lemn, cu două încăperi, dintre care una este considerată spațiul festiv prin excelență, „camera bună", unde sunt etalate cele mai frumoase și mai valoroase țesături, între care și zestrea fetelor de măritat (vezi *imaginea 1* de la finalul lucrării). În fața gospodăriilor se mai găsesc, încă, porți monumentale din lemn, tot un vechi însemn al statutului social pe care o familie îl are în comunitate. Pe lângă elementele de patrimoniu imobil, Maramureșul este renumit pentru modul în care s-au păstrat și obiceiurile locale (obiceiurile calendaristice și din viața omului), precum și portul tradițional (*imaginea 2*). Portul este încă de actualitate și are o dinamică cu totul specială (Iuga, 2016), care a dus la adoptarea în portul feminin a unui element nou, *sugna* (< magh. *szoknya* = „fustă"), făcută din cașmir, din material textil, bogat colorată, cu motive florale, element comun întregii euro-regiuni carpatice. Această fustă a înlocuit încă la început de secol XX (v. Papahagi 1981, p. 99) vechiul port cu *zadii*[8].

Ca în întreaga regiune, principala ocupație o reprezintă, și în Săliștea de Sus, creșterea animalelor, în principal ovine și bovine, cu toate activitățile conexe, munci agricole și pastorale tradiționale, dar și prelucrarea lânii pentru producerea de țesături folosite în casă ori pentru piese de port popular. În perioada contemporană, principalele locuri de muncă în localitate sunt cele oferite de instituțiile publice și de câteva oportunități private, incluzând dezvoltarea turismului local. În trecutul recent, în perioada comunistă de dinainte de 1989, bărbații obișnuiau să lucreze la exploatarea lemnului și, o parte, chiar și în industria minieră.

După 1999, în special de când au fost închise minele, a luat amploare și aici fenomenul social al migrației. De altfel, migrația sezonieră nu era ceva neobișnuit, fiind practicată intens și în timpul perioadei comuniste, în special după anii 1950-1960, când localitatea a devenit unul dintre puținele sate colectivizate din Maramureș. Deposedați de proprietăți, sătenii au plecat să lucreze în alte regiuni din România[9], întorcându-se acasă cu bani ori cu produse agricole care lipseau în regiune, mai ales grâu și porumb. Migrația sezonieră era intens practicată de tinerii care doreau să facă rost de bani pentru a-și construi o casă: „Atunci era în țară mult de lucru. Se duceau doi tineri în țară și ziceau că vin ca melcul, cu casa-n spate. Toamna aproape că era strâns de-o casă" (Florica, 38 de ani, intervievată în 2001, în Săliștea de Sus). După 1989, odată cu căderea regimului comunist, fenomenul migrației sezoniere a cunoscut o creștere. La începutul anilor 1990 se pleca în continuare la lucru „în țară", în funcție de sezonul

[7] *Nemeșii* erau nobili locali, o structură socială atestată încă din secolul al XIV-lea și care a rezistat până în prima jumătate a secolului XX.

[8] Zadiile sunt fote din lână groasă, care se poartă peste poalele albe atât în față, cât și în spate, în general cu o gamă cromatică bicoloră, negru și roșu, sau negru și galben, diferită în funcție de localitate, de vârsta și statutul social al celei care le poartă.

[9] Zonele în care maramureșenii au migrat în acea perioadă sunt: Banat (SV), Bărăgan (SE) sau în Transilvania (centru).

agricol, iar la începutul anilor 2000 mulți maramureșeni pleacă în străinătate, în căutarea unui loc de muncă și a unei surse de câștig care să le asigure celor de acasă un trai decent. Din Săliștea de Sus s-a plecat mai cu seamă în Italia şi Spania, dar şi în Germania, Franța ori Anglia. Fenomenul s-a accentuat după ianuarie 2002, când au fost eliminate vizele, de atunci putându-se călători fără constrângeri în spațiul Schengen (v. Diminescu, 2009).

Anul 2002 a fost, de altfel, cel în care au plecat în Andalucia, pentru a munci în agricultură, patru din cei opt interlocutori cu care am discutat pe perioada cercetării efectuate în Spania, în 2013, unul dintre ei după o scurtă experiență migratorie în Germania. Odată cu stabilizarea situației lor din Spania, emigranții i-au invitat să li se alăture în primul rând pe cei apropiați ori pe alți cunoscuți din satul natal[10], creându-se o întreagă rețea cu principiu de funcționare reprezentat, așa cum remarca Dumitru Sandu (2000), de către relațiile de rudenie și de vecinătate, de intercunoaștere comunitară. Astfel că, până în 2010, când s-a intensificat și în Spania criza financiară, în Campohermoso erau peste 80 de persoane din Săliștea de Sus[11]. La trei ani distanță încă rămăseseră destul de mulți sălișteni, de aceea „Nu trebuie să mă duc acasă [în Sălișteа – n.n.]; când merg numai în piață aici [în Spania – n.n.] mă întâlnesc cu jumătate Săliștea” (*Ioana, 32 de ani, intervievată în 2013, în Campohermoso).*

Cert este că, pentru respondenții maramureșeni din Andalucia, „migrația circulatorie”, așa cum a fost ea teoretizată de Dumitru Sandu (2000), migrație provizorie, de tip „du-te-vino” între România și alte țări, a devenit strategia lor de viață, valorizată pozitiv atât în rândul celor care migrează, dar și în cadrul comunității natale[12]. Deși au ales un stil de viață care permitea asigurarea un trai mai bun familiei, le oferea posibilitatea de a contribui la construcția unei case noi, la mobilarea și utilarea acesteia cu obiecte de ultimă modă, emigranții par a rămâne încă atașați de vechile lor valori locale, purtând cu ei peste hotare un patrimoniu cultural specific (i.e., valori sociale și culturale, respectiv obiecte care contribuie, prin expunerea și folosirea lor, la afirmarea identității săliștene și/sau maramureșene).

OBIECTELE ÎN CASELE EMIGRANȚILOR

Maramureșenii plecați în Spania își duc cu ei obiecte și lucruri care să le amintească de casă, de locul lor natal, reconstruit ca un ansamblu de piese ale unui puzzle cultural, prin chiar modul lor de viață. Aceste obiecte reprezintă un refugiu

[10] Opinie exprimată de respondentul Gheorghe, de 44 ani, intervievat în 2013, în Campohermoso, Spania.

[11] Opinie exprimată de respondentul Gavrilă, de 46 de ani, intervievat în 2013, în Campohermoso, Spania.

[12] Ar fi interesant de urmărit consecințele pe care pandemia globală generată de Covid19, în 2020, le va avea asupra migrației circulatorii, existând mari șanse de reducere drastică a ei.

mental și sentimental pentru cei care le folosesc, astfel că nu se simt complet dezrădăcinați. Suplimentar, artefactele „îi leagă" translocal de comunitățile de origine, de tradiția și/sau identitatea de la care se revendică. Pentru a înțelege care e rolul obiectelor pe care emigranții le duc cu ei și le utilizează în străinătate, ne vom referi din loc în loc, comparativ, la rolul pe care aceleași obiecte le au în comunitățile de origine ale acestora, de unde își trag seva identitară.

În momentul în care o persoană decide să plece în străinătate, își duce cu ea minimum de lucruri, în primul rând pentru că plecă înspre necunoscut și nu știe ceea ce o/îl așteaptă în țara de destinație. Necunoscutul începe a căpăta contur pentru acele persoane care se duc într-un al doilea val, cum sunt soțiile ori alți membri ai familiei. La început de drum însă, obiectele pe care le aduc cu ei sunt puține, „numai ce am avut pe noi", „doar strictul necesar", nelipsite fiind acele obiecte care au menirea de a asigura un confort spiritual: „Asta-i icoana de când am venit eu prima dată din țară; atunci mi-am adus icoana, rozarul, ceaslovul și cărțile de rugăciune, care mi-s aici" (*Floare, 38 de ani, intervievată în 2013, în Campohermoso*). Odată stabilizată situația lor în străinătate, în ritmul întoarcerii acasă și apoi al revenirii în Spania, încep să fie aduse diverse obiecte pe care le folosesc în decorarea încăperilor în care trăiesc. Cu toate acestea, se remarcă un mare grad de provizorat în ceea ce privește locuințele temporare pe care le au în Spania: majoritatea interlocutorilor trăiau în case situate în locul unde erau amplasate solariile în care lucrau (*imaginea 3*), mobilate prin recondiționarea lucrurilor găsite la plecarea ultimilor locatari ori cu mobilierul vechi adus din localurile publice unde se făceau reamenajări. Nu există nicio intenție de a investi în utilarea spațiului pe care îl locuiesc ori în amenajarea acestuia peste nivelul minim de confort necesar. Singurele investiții sunt făcute în lucrări minore: zugrăveli și reparații iminente.

În contrast cu acestea sunt locuințele din satul natal, în general case mari, cu etaj, moderne, în care se acumulează obiecte, nu doar dintre cele pe care le-au făcut singuri (țesături, obiecte de artă țărănească), dar și dintre cele cumpărate în țară ori trimise din străinătate, cum sunt, de exemplu, „de-ale căsii, servicii, cuțite, tacâmuri, pături (…); ce prindem, ce cumpărăm pentru casă, perdele" (*Floare, 38 de ani, intervievată în 2013, în Campohermoso*). Casele noi și obiectele moderne, pe lângă faptul că sunt o nouă modalitate de etalare a statutului social și economic al familiei, în logica expusă de Rodica Zane (2007), atestă reușita lor în viață (Moisa, 2011), dar și o garanție că se vor întoarce în satul natal.

În casele nou construite, „camera bună", aceea care nu cu mult timp în urmă era considerată spațiul festiv al locuinței, e redusă la o funcție simbolică, uneori fiind folosită ca spațiu-muzeu, în care doar se etalează țesături tradiționale, percepute din ce în ce mai mult ca elemente de patrimoniu local. Deseori nu mai este expusă *ruda*, vechiul element decorativ al casei tradiționale maramureșene, o bârnă de lemn atârnată de tavan, aproape lipită de perete, deasupra paturilor, pe

care sunt așezate, într-o ordine anume, diferită de la sat la sat, țesături care fac parte din zestre: cergi, cearșafuri cu dantelă, covoare, perne lungi (vezi *imaginea 1*). În Săliștea de Sus, *ruda* mai este prezentă în câteva case, fie acolo unde se continuă tradiția în mod neîntrerupt, unde vechile cadre estetice și funcționale încă nu sunt considerate desuete (v. Iuga, 2011), fie în casele de intelectuali care au ținut să aibă acest element decorativ, ca expresie a dorinței lor de a revitaliza tradiția pe cale a fi abandonată, printr-un demers de patrimonializare a acesteia (v. Iuga, 2010; și Iuga, 2011). Vechi ansamblu decorativ, cu varii funcții sociale, estetice și comunionale, *ruda* (re)devine emblematică pentru ceea ce înseamnă specific local, o parte dintre interlocutorii sălișteni din Andalucia dorind să își facă în satul natal nu doar o simplă cameră „îmbrăcată țărănește", cum au deja Ioana (32 de ani), Floare (38 de ani) ori Maria (46 de ani), ci o cameră în care să pună și *ruda*, așa cum dorește Gavrilă (46 ani) să facă în casa socrilor („Am zis că las acolo să fie ca un muzeu!"), ori cum vrea să își facă Floare (38 ani) în cea de-a doua casă pe care a început să o construiască, *ruda* având, în această situație, în primul rând, o valoare patrimonială de reprezentare.

Treptat, obiectele țărănești emigrează și ele din localitatea natală în Andalucia, pentru a decora interioarele locuințelor provizorii în care trăiesc săliștenii în Spania. Obiectele poartă cu ele amintirea celor de acasă, contribuind la actualizarea unui întreg sistem de rudenie și, deci, a patrimoniului imaterial pe care-l evocă. Vasile (42 de ani), pe lângă faptul că ascultă în permanență muzică din Maramureș, mai ales pe vestitul *ceteraș* Ion Grigore din satul natal, are și o traistă pe care o folosește doar de sărbători. Ioana și Nicolae (de 32 și 38 de ani) au un covor vopsit în culori vegetale, făcut de mama lui Nicolae, și o icoană pe sticlă primită la nuntă de la o mătușă de-a lor. Ioana (39 de ani) are răspândite prin casă mai multe obiecte: o galerie pentru perdea sculptată în lemn de tatăl său, ștergare, fețe de pernă țesute și brodate de mama sa (vezi *imaginea 4*), icoane și farfurii pe perete, traistă din Săliște. Alături de acestea mai sunt și alte obiecte aduse special pentru a-i aminti de familie, cum sunt flori de mină și lampă de miner, tatăl său fiind miner înainte de pensionare, dar și obiecte special aduse pentru a fi prezentate celor care vin în vizită, pentru a-și putea face o impresie despre România (de exemplu, o păpușă îmbrăcată în port popular maramureșean și farfurii de ceramică pe care e reprezentat Vlad Țepeș, despre care Ioana le spune spaniolilor că e Dracula).

Deloc de neglijat e faptul că Ioana, după ce s-a căsătorit, și-a adus din Săliștea de Sus țesăturile și obiectele necesare pentru a-și amenaja în Spania o „cameră țărănească", precum în satul natal:

> „jos aici am făcut o cameră țărănească cum se spune, cu cergă, cu țol din ăla pe perete. Chiar mi-era frică că mi le ia la frontieră, le-am ascuns, le-am camuflat să nu le găsească (...) Dar aici, cum n-am

> vâltoare, cum este la noi în Maramureș, cerga aia nu mai puteam să o spăl, așa că am desființat-o. [Țolul] ăla de pe perete s-o destrămat tot, l-am luat [jos] și pe acela…" (*Ioana, 39 de ani, intervievată în 2013, în Campohermoso*).

Din nefericire, țesăturile din lână au rezistat trei ani, până au fost mâncate de molii: „aici am avut un țol, aici cergă, aici îs icoanele pe sticlă. Păcat că am stricat camera asta, era exact țărănește ca la noi. Moliile o fost de vină, moliile mi-o stricat planurile".

De altfel, acțiunea Ioanei de a-și amenaja o „cameră îmbrăcată țărănește" se încadrează în logica de acțiune a femeilor din Maramureș care, îndată ce se căsătoresc, își îmbracă o încăpere cu țesăturile pe care le-au pregătit și le-au primit ca zestre. Așa cum remarcam în scrierile anterioare (v. Iuga, 2011, p. 269-271), numeroase femei care au părăsit satul natal și s-au căsătorit în alte sate din Maramureș și-au amenajat acolo o cameră țărănească, așa cum se face în satul natal. Faptul că aceasta se întâmplă când se căsătoresc în alte zone ale țării sau chiar ale globului, poate părea neobișnuit, dar e explicabil atunci când conduita personală e guvernată de respectul pentru tradiție și regulile comunității din care acestea provin. Pe lângă nevoia de afirmare a identității proprii, demersul lor este în același timp o acțiune de patrimonializare a tradiției zonei maramureșene natale și de evidențiere a acesteia față de toți cei nefamiliarizați cu ea[13].

Obiectele aparținând zestrei primite de femei pot fi, astfel, considerate ca parte integrantă a celor care nu pot fi înstrăinate, adevărate *„inalienable posessions"* (Anette B. Weiner, 1992), pentru că au o însemnată valoare subiectivă, care le plasează deasupra oricăror altor bunuri ce pot fi înlocuite ori schimbate. În cazul persoanelor care au emigrat, așa cum este cazul Ioanei (39 de ani), pe lângă valoarea subiectivă, prin care se afirmă apartenența la familie și comunitate, obiectele tradiționale „vorbesc" și despre diferență, una care trebuie prezervată și prezentată și altora, cu ajutorul și prin medierea colțului-expozițional din propria casă („Icoanele astea sunt din România; mă mândresc cu ele. Le arăt spaniolilor…").

VEȘMINTELE

Cel mai vizibil mod de afirmare a identității proprii, a apartenenței la o anumită comunitate și, în cadrul aceleiași comunități, a apartenenței la o categorie de vârstă sau alta se realizează prin îmbrăcăminte, etalarea

[13] De exemplu, fiica Anuței (60 de ani, intervievată în 2005, în Săliștea de Sus), Ileana, căsătorită în zona Banatului, în partea de sud-vest a României, la începutul căsătoriei sale și-a aranjat o cameră cu *rudă*, „numa' să vadă bănățenii cum îi aicea pe la noi".

specificului cultural realizându-se prin intermediul portului maramureșean tradițional, îmbrăcat în Săliștea de Sus mai frecvent de către femei (bărbații gătindu-se doar la mari sărbători). Accentul este pus pe unicitate și individualizare, căci „nu convenea la nimeni să se ducă și ăla bogat, și ăla sărac cu același fel de veșminte; tot timpul trebuia să fie ceva diferit, ceva nou, epatant, care să sară în ochi la toată lumea" (*Viorica, 22 de ani, intervievată în 2001, în Săliștea de Sus*). Sunt apreciate *năfrămile* și *sugnele* vechi, realizate din materiale de calitate superioară față de ceea ce se găsește acum în comerț, fiindcă acelea „nu trebuie călcate (…), îs mai frumoase și-s mai trainice, îs mult mai rezistente" (*Anisia, 47 de ani, intervievată în 2001, în Săliștea de Sus*). Acestea sunt și foarte scumpe, iar femeile știu valoarea lor: „Când te duci la o nuntă sau la biserică sau duminica-n sat, nu poți să-ți iei numai foarte vechi, ca să moară lumea de ciudă când le vede" (*Viorica, 22 de ani, intervievată în 2001, în Săliștea de Sus*). O altă interlocutoare, vorbind despre ce piese de port popular, a pregătit pentru fata sa înainte de a se căsători, la trecerea lor în revistă „nu uită" să menţioneze și valoarea financiară a acestora:

> „Atâtea costume i-am făcut la fată, țărănești, cu baticuri din alea vechi, tăt cu zece milioane, cu cincisprezece milioane. (…) Să fie moi, să nu să șifoneze. De sărbători: cu ce o fost fata G. gătată de Paști? Cu așa, cu așa. (…) 200 de euro pe câte o *sugnă*. (…) Cea mai scumpă [basma] am dat 1000 de euro pe ea. (…) Cum ai avea o mașină de lux, așa, *năfrămi* de demult" (*Ileana, 43 de ani, intervievată în 2005, în Săliștea de Sus*).

În cazul săliștenilor întâlniți în Campohermoso, portul tradițional maramureșean nu este abandonat. Femeile aveau piese de port țărănesc pe care le și purtau, cele mai folosite fiind baticurile, purtate chiar și fără *sugnă*. Femeile poartă năframă în special pe timp de iarnă, când e mai frig, chiar și în timp ce lucrează în solar; mai sunt purtate iarna și de copii, ca eșarfă la gât, când merg la grădiniță[14]. Baticurile au fost categoria de obiecte cea mai diversificată pe care am putut-o găsi în casele maramureșenilor din Spania (vezi *imaginea 5*).

Portul năframelor împreună cu costumul popular complet, adus din țară, se face îndeosebi de sărbători, când se merge la biserică, unde se adună și ceilalți membri ai comunității de români. Purtând hainele tradiționale, săliștenii se diferențiază față de ceilalți emigranți români, arătând că fac parte din comunitatea maramureșeană. „Aicea mă duc la biserică și mă îmbrac în costumul meu popular pe care îl am. Am cămașă, am sumne, am de tăte. (…)

[14] Opinie exprimată de respondenta Ioana, de 32 de ani, intervievată în 2013, în Campohermoso, Spania.

Cămeșa, nu mă despărțesc de ea niciodată! Cămeșa, când mă îmbrac, când apar în biserică, se uită toată lumea că am apărut eu" (*Floare, 38 de ani, intervievată în 2013, în Campohermoso*).

Maria (46 de ani) ne relatează că are *năfrămi*, dar nu are în Spania restul pieselor de port tradițional; în schimb, își dorește să își facă măcar o *sugnă*, folosind materiale cumpărate din piața locală, de la marocani. „Aduc aceia din Maroc materiale din astea cum fac marocancele. Frumoase. Cine o ştiut, că n-o ştiut nime', dar acum se caută la noi!" (*Gheorghe, 44 de ani, intervievat în 2013, în Campohermoso*). Uneori, femeile trimit în satul natal aceste materiale textile cumpărate în Spania, unde devin parte din portul local, fiind croite și cusute ca *sugne*. Se poate observa influența pe care o au asupra portului maramureșean adaptarea şi adoptarea unui tip de material străin portului local, dar care răspunde valorilor sociale și estetice actuale din comunitățile natale. Este o modificare ce se produce în cadrele tradiției locale, răspunzând vechilor nevoi sociale (v. și Iuga, 2016; Moisa, 2011).

Cei care au portul tradițional complet sunt preponderent copiii (vezi *imaginea 6*), aceştia îmbrăcându-l pentru biserică, dar și pentru grădiniță sau școală, mai ales cu ocazia serbărilor de Crăciun.

> „Haine țărănești, da, am la copii. Aici, de Crăciun, au obiceiul și merg la școală îmbrăcați în Moș Crăciun, Crăciunițe sau în păstori, spun ei. Deci păstorii au niște haine cum ar fi la noi țărănești, doar că *sugnele* acelea, în loc să fie în culori, îi roșu și cu un șorț verde. Și cu un batic roșu pe cap și cămașă albă. Eu i-am adus la fată opinci și cămașă din Maramureș, *sugnă* din aia cum se spune, și chiar am dus-o la grădiniță îmbrăcată de Crăciunul lor, când mergeau toți, ea o mers cu opinci. Ea o fost singura din școală. Toată lumea spunea că fata asta de unde are hainele de păstor așa de frumoase și de speciale. Nu mă interesează, aicea-s spanioli, nu știu eu, puțin îmi pasă. Îmbrăcată ca la Maramureș" (*Ioana, 39 de ani, intervievată în 2013, în Campohermoso*).

Căsătorindu-se în Spania, aşadar făcând parte dintr-o familie mixtă, Ioana a ținut să-şi prezinte și hainele specifice spaniole pregătite pentru copii, pentru a arăta că în familia sa cele două culturi sunt la fel de apreciate.

Folosită de către copii doar în ocazii festive, în contexte multiculturale și în cadre oficiale, cum e școala ori grădinița, purtarea portului tradițional maramureșean înseamnă pentru părinții lor ceva mai mult decât simpla diferențiere între copiii de emigranţi săliştenişi ceilalți, ai spaniolilor; ea marchează accentuat ocazia festivă, când aceste haine sunt purtate, așa cum s-ar întâmpla dacă ar fi acasă, în satul natal. Purtarea costumului tradițional în țara gazdă mediază conectarea simbolică la comunitatea natală şi afişează apartenenţa la o cultură distinctă de a celorlalți, subliniind importanța patrimoniului cultural de- şi re-localizat într-un context cu totul nou.

SĂRBĂTORIND DEPARTE DE CASĂ

În situația migrației circulatorii, interlocutorii se confruntă cu o societate cu tradiții și valori diferite față de cele de acasă, care a contribuit la conștientizarea și, în consecință, la valorizarea tradiției proprii și a modului de viață din localitatea natală. Această atitudine se regăsește nu doar în folosirea de obiecte de artă tradițională ori în purtarea costumului specific, dar ţine și de modul de raportare la patrimoniul imaterial, reflectat, de exemplu, în obiceiurile calendaristice de peste an. Datorită muncii specifice pe care emigranţii intervievaţi o realizează în Spania, care le solicită o cvasipermanentă prezenţă la serviciu, în funcție de campania agricolă, cele mai importante sărbători, cele de Paști sau Crăciun, sunt de mai mulți ani petrecute în Spania. Cu ocazia acestor sărbători, sălișteniii, ortodocși, se adună împreună și petrec așa cum ar face-o acasă.

> „De Crăciun ne adunăm tăți, frați, prieteni. Noi suntem aici doi frați. Mărie are iară doi frați. Ne adunăm, ne ducem, ne colindăm, ca și pe la noi, ne colindăm, merem și facem mâncări, merem unul pe la altul, mai avem și prieteni. Vin ei pe la noi, noi mergem la ei. Asta e. Că alte obiceiuri pe aici [în Spania – n.n.] nu, aici nu au, ăștia nu au obiceiuri, nu știu de colindat" (*Gavrilă, 46 de ani, intervievat în 2013, în Campohermoso*).

Acolo unde familiile sunt mixte se sărbătorește și așa ca în România, dar și ca în Spania, cu o mai mare preferinţă, pare-se, din partea copiilor, pentru sărbătorile românești:

> „De Paști, tradiția mea românească eu nu mi-o las. La mine de Paști îi pască, cozonacul, ouăle. Chiar copiilor le place Paștele meu, pentru că la catolici nu se fac ouă, nu vopsesc ouă. Și ei atunci când au Paștele zic Mami, dar când e Paștele tău, că noi vrem să vopsim ouă. Crăciunul, la fel. Umblă cu colinda. Da, Crăciunul acesta o umblat cu colinda și erau înnebuniți. Nici nu voiau să audă *Navidad,* cum se spune aici. *Navidad* nu-i frumos a lui papi, păi numai ne adunăm la masă și mâncăm cu bunica și așa, cu mătușa, și mâncăm în familie" (*Ioana, 39 de ani, intervievată în 2013, în Campohermoso*).

De sărbători, și această familie, ca și celelalte familii de români, se adună împreună cu alți maramureșeni, pentru a merge la colindat.

Valorile locale sunt actualizate, încă o dată, prin concursul întregului grup de emigranți care, în contextul sărbătorilor, reiau ritualurile de „acasă" și refac,

încă o dată, simbolic, localitatea din care provin. Chiar și practicile alimentare ale sărbătorilor sunt tot cele din localitatea de origine, gustul de „acasă" îndulcind câte puţin sentimentul de înstrăinare permanentă. „La sărbători, dacă nu fac o oală de sarmale, nu îmi mai tihnește *gambas*-ul lor; tot sarmalele-s la bază, și cozonacul, cum zice bărbatu-mio, cosanac, că are accentul lui" (*Ioana, 39 de ani*). Mâncând de sărbători ca „acasă", alimentele primesc o nouă valoare, căci li „se adaugă valoarea lor de substitut al lumii familiare și familiale" (Zane, 2007, p. 94).

CONCLUZII

Prin prezentarea tradițiilor pe care emigranții maramureșeni le consideră valoroase și pe care încă le practică în străinătate, au putut fi consemnate dialogul și schimbul de valori realizate de ei atunci când pun în relaţie două spații culturale situate la mii de kilometri distanţă. Atașați modului de viață specific comunităților de origine, tradițiilor cu care sunt familiarizați şi pe care nu pot să le abandoneze, se văd nevoiţi să-şi modifice felul de a se raporta la acestea, dat fiind noul context social și cultural în care convieţuiesc. Prin acțiunile pe care le întreprind, apropiate demersului patrimonializării, dau dovadă că percepția lor asupra bunurilor culturale s-a schimbat, că există numeroase împrejurări în care poate fi sporită valoarea referenţială a acestora. Astfel, artefactele primesc o valoare adăugată și contribuie la refacerea, măcar la modul simbolic, a comunității natale, oferind confort cultural și identitar și ajutându-i, totodată, pe emigranți să se diferențieze de comunitatea gazdă.

Mai apoi, s-a văzut cum aceleași persoane sunt purtătoare sau inițiatoare ale schimbării, în momentul în care se întorc, după ce au luat contact cu altă cultură, în comunitățile natale. Iar în această situație există trei moduri diferite de a interveni asupra tradiției locale. Primul este și cel mai radical și presupune o schimbare completă, o modernizare ce duce la abandonarea tradiției locale și adoptarea unor moduri culturale complet diferite. Al doilea mod de imixtiune presupune schimbarea, dar una realizată în limitele tradiției, cum este cazul pieselor de port popular, mai precis a *sugnelor*. Al treilea și ultimul mod de transformare posibilă are o latură nostalgică, fiind însoțită de acțiuni de patrimonializare, determinată de conștientizarea faptului că bunurile culturale sunt purtătoare de memorie și de istorie culturală locală.

Cazul emigranților din Maramureș în Spania, evidenţiat în acest material, poate deschide calea unor explorări ulterioare ale modalităţilor prin care patrimoniul poate fi asociat unui puternic sentiment de apartenență comunitară, fiind în acelaşi timp şi un mijlocitor al afirmării identitar-culturalului.

BIBLIOGRAFIE

Council of Europe Framework. (2005). *Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (FARO)*, Citit de la: https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/faro-convention

Crooke, E. (2008). Museums and Community. În S. Macdonald (Ed.), *A Companion to Museum Studies* (p. 170-185). Malden MA: Blackwell Publishing Ltd.

Crooke, E. (2010). The politics of community heritage: motivations, authority and control. *International Journal of Heritage Studies, 16 (1-2),* 16-29.

Csikszentmihalyi, M., & Rochberg-Halton, E. (1981). *The Meaning of Things. Domestic symbols and the self*. Londra și New York: Cambridge University Press.

Diminescu, D. (2009). Exercițiul dificil al liberei circulații: o introducere în istoria migrației recente a românilor. În R. G. Anghel, & I. Horváth (Ed.), *Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești* (p.45-64). Iași: Polirom.

Eiss, P. K., & Pedersone, D. (2002). Introduction: Values of Value. *Cultural Anthropology, 17(3)*, 283-290.

Gell, A. (1998). *Art and Agency. An Anthropological Theory.* Oxford: Clarendon Press.

Glassie, H. (1995). Tradition. *The Journal of American Folklore, 108*(430), 395-412.

Glassie, H. (1999). *Material Culture*. Bloomington și Indianapolis: Indiana University Press.

Handler, R., & Linnekin, J. (1984). Tradition, Genuine or Spurious. *The Journal of American Folklore, 97*(*385*), 273-290.

INS – Direcția Județeană de Statistică Maramureș. (2011). *Recensământ.* Citit la http://www.maramures.insse.ro

Iuga, A. (2010). The Peasant Room and the Revival of Tradition. *Martor. Revista de antropologie a Muzeului Țăranului Român, 15*, 195-204.

Iuga, A. (2011). *Valea Izei îmbrăcată țărănește. Camera bună – dinamismul tradiției.* Târgu Lăpuș: Galaxia Gutenberg.

Iuga, A. (2015). Istorii de viață feminine și rostul camerei bune. În I. Benga (coord.), *Nașterea documentului de folk-lore. Răspântii metodologice* (p. 309-332). Cluj-Napoca: Risoprint / *ORMA, 24*.

Iuga, A. (2016). Contemporary Traditional Clothing in Romania. *Folklore. Electronic Journal of Folklore*, *66*, 37-58.

Kirshenblatt-Gimblett, B. (1995). Theorizing Heritage. *Ethnomusicology, 39(3)*, 367-380.

Moisa, D. (2011). Du couteau à la maison. Pratiques et matérialités de la réussite au village de Certeze. *Martor. Revista de antropologie a Muzeului Țăranului Român*, *16*, 34-51.

Moisa, D., & Roda, J. (2015). *La diversité des patrimoines. Du rejet du discours à l'éloge des pratiques.* Montreal: Presses de l'Université du Québec.

Nora, P. (1997). Entre Mémoire et Histoire. La problématique des lieux. In P. Nora (Ed.), *Les Lieux de Mémoire*, vol. 1 (p. 23-43). Paris: Gallimard.

Papahagi, T. (1981). *Grai, folklor, etnografie.* București: Minerva.

Popescu, I. (2002). *Foloasele privirii*. București: Paideia.

Sandu, D. (2000). Migrația circulatorie ca strategie de viață. *Sociologie Românească, 2*, 5-29.

Weiner, A. B. (1992). *Inalienable Possessions. The Paradox of Keeping-While-Giving*. Berkley, Los Angeles și Oxford: University of California Press.

Zane, R. (2007). *Etnologia timpului prezent.* București: Universitatea din București.

Zderciuc, B. (1963). *Covorul maramureșean,* București: Meridiane.

ANEXE

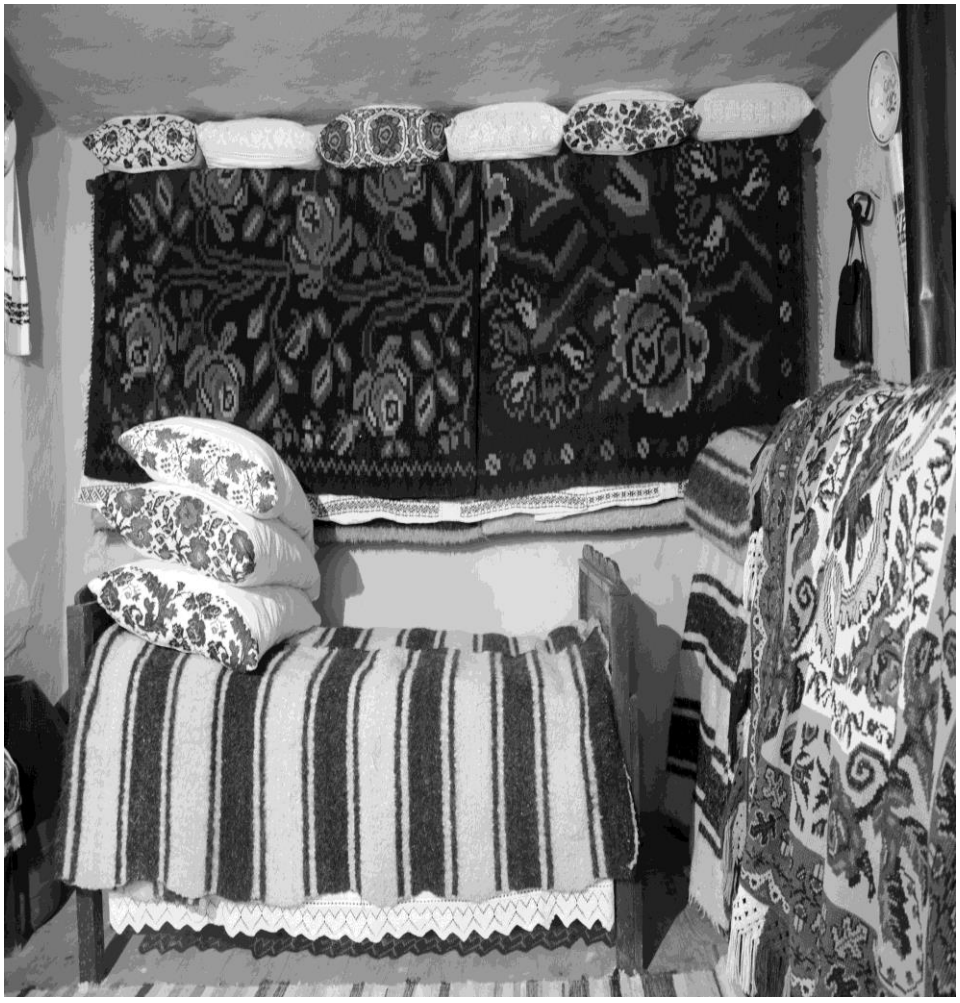

Imaginea 1: O cameră „îmbrăcată țărănește” din Săliștea de Sus. 2010.
Fotografie de Anamaria Iuga.

Imaginea 2: Port vechi și port nou maramureșean. Botiza, 2009.
Fotografie de Anamaria Iuga.

Imaginea 3: Locuință a emigranților maramureșeni în Andalucia. 2013. Fotografie de Anamaria Iuga.

Imaginea 4: Fețe de perne cusute de mână din Săliștea de Sus, aduse de emigranți în Spania. Andalucia, 2013. Fotografie de Anamaria Iuga.

Imaginea 5: Piese de port popular și năframe aduse de emigranți maramureșeni în Spania. Andalucia, 2013. Fotografie de Anamaria Iuga.

Imaginea 6: Port tradițional maramureșean folosit de copiii români în Spania. Andalucia, 2013. Fotografie de Anamaria Iuga.